Tijdreis door Sluis

Verhaallijn voor de musea in de gemeente Sluis

Inhistory | Jeanine Dekker

november 2025

Inhoud

Vooraf 3

1. Opdracht en aanpak 4

2. Verhaallijn 6

3. Overzicht van de musea in de Tijdreis door Sluis 18

4. Voorbeelden van koppelkansen 25

5. Aansluiting bij andere erfgoedlijnen 30

6. Verder lezen 32

Colofon 35

Dit document is opgesteld door Inhistory. De (auteurs)rechten met betrekking tot de opzet en inhoud van dit document berusten bij Inhistory. Dit document is uitsluitend bedoeld voor gebruik door de opdrachtgever en mag niet worden gepubliceerd of aan anderen ter beschikking worden gesteld zonder uitdrukkelijke voorafgaande toestemming van Inhistory.

Vooraf

De Stichting Gastvrij Zeeuws-Vlaanderen ontwikkelt in overleg met de Vereniging Zeeuwse Musea een meerjarig project: Tijdreis door Sluis. Dit concept biedt een samenhangende presentatie van het verhaal van West-Zeeuws-Vlaanderen en verbindt de elf musea die dit verhaal vertellen. Zo vormen deze musea tezamen een netwerkmuseum, waarin elk museum een stukje van het grote verhaal presenteert. De Tijdreis door Sluis is bedoeld om als zelfstandig concept in de markt te worden gezet. Het publiek wordt uitgenodigd deze reis door de tijd te maken en de verschillende musea aan te doen.

Dit rapport presenteert de verhaallijn die het fundament vormt voor de Tijdreis door Sluis. Allereerst belicht ik hoe ik de ontwikkeling van deze verhaallijn heb aangepakt. Daarna volgt in hoofdstuk 2 de verhaallijn zelf. In zeven tijdvakken volgen we de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen vanaf de prehistorie tot heden. Bij elk tijdvak is aangegeven welke musea het verhaal van dat tijdvak vertellen. In hoofdstuk 3 volgt dan nog een overzicht van de musea en hun positie binnen de Tijdreis door Sluis.

Binnen de chronologische opzet worden diverse thema's gepresenteerd. Deze thema's zijn onderscheidend én complementair, waardoor het unieke karakter van elk museum geborgd is en er tegelijkertijd koppelkansen ontstaan. In hoofdstuk 4 geef ik een aantal voorbeelden van mogelijke koppelingen tussen verschillende musea rond een bepaald thema. Ten slotte laat ik in hoofdstuk 5 zien bij welke bovenregionale erfgoedlijnen de onderdelen van de Tijdreis door Sluis aansluiten.

Met veel plezier legde ik zelf in de afgelopen weken alvast de tijdreis langs de musea af. Daarbij heb ik overal waardevolle informatie opgedaan. Ik dank de medewerkers van de musea, die mij steeds heel vriendelijk hebben ontvangen en rondgeleid. Ook dank ik Ilse de Smit en Robert Jan Calon van de Stichting Gastvrij Zeeuws-Vlaanderen voor de prettige samenwerking. Ik hoop dat met deze verhaallijn verder gebouwd kan worden aan een boeiende Tijdreis door Sluis.

Jeanine Dekker, 15 november 2025

1. Opdracht en aanpak

Het doel van de opdracht is om tot een toekomstbestendige verhaallijn te komen die als basis kan dienen voor een samenhangende presentatie van het verhaal van West-Zeeuws-Vlaanderen. De vijf kernmusea in de gemeente Sluis vormen de pijlers onder deze verhaallijn en ook voor elk van de zes andere musea zijn hierin een of meer 'haakjes' te vinden om hun verhaal te laten aansluiten.

Op dit moment is het museale veld binnen de gemeente Sluis sterk in beweging. Zowel organisatorisch als inhoudelijk gaan er de komende jaren dingen veranderen. Het Visserijmuseum in Breskens wordt volledig vernieuwd en zal naar verwachting in het voorjaar van 2026 de deuren openen. Het Vlaemsche Erfgoed in Groede is door de gemeente geadviseerd om stappen te zetten voor opname in het Museumregister. Het Belfort in Sluis wordt verzelfstandigd, mogelijk via de Stichting Cultuurforum Aardenburg, en er zijn plannen voor vernieuwing van het middeleeuwse verhaal op de tweede verdieping en een upgrade van het taalmuseum op de derde verdieping. Cultuurforum Aardenburg heeft plannen voor een uitbreiding met een beleving rond het middeleeuwse Aardenburg. Om tot een duurzame verhaallijn te komen is het belangrijk om hierin alle ontwikkelingen mee te nemen die op dit moment voor de nabije toekomst te voorzien zijn. Dat betekent dat in de verhaallijn geanticipeerd wordt op het feit dat ook (een gecertificeerd) Het Vlaemsche Erfgoed door de gemeente Sluis wordt aangewezen als kernmuseum, dat voor het Visserijmuseum het nieuwe museumconcept als uitgangspunt is genomen en ten slotte dat de uitbreiding van Cultuurforum Aardenburg wordt geïntegreerd in het verhaal.

De uitdaging bij het maken van een chronologische verhaallijn, een 'reis door de tijd', is om de thema's die de musea presenteren en die soms dwars door de tijd heen gaan, daarin een logische plek te geven. In het *Beleidsplan Musea Sluis 2025-2028* wordt een eerste aanzet gegeven door de vijf kernmusea te koppelen aan een bepaalde periode of een bepaald thema uit de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen (p. 14). Op deze aanzet heb ik verder gebouwd. Een voorstel voor een chronologische lijn met een indeling in tijdvakken is voorgelegd in de tussenrapportage d.d. 1 oktober 2025. In vergelijking met de thema's die in het beleidsplan worden onderscheiden, was in dit voorstel de periodisering verlengd en verbreed. Aan de voorkant is de prehistorie toegevoegd, een verhaal dat in het nieuwe Visserijmuseum verteld gaat worden. De bloeiperiode in de late middeleeuwen, verbonden met Het Belfort, is uitgebreid tot een verhaal over de hele middeleeuwen. Dit mede met het oog op de voorziene uitbreiding van Cultuurforum Aardenburg. Aldus komt een verhaallijn tot stand die de complete geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen dekt, vanaf de prehistorie tot de moderne tijd. Op dit voorstel is op 21 oktober 2025 een 'go' ontvangen van de opdrachtgever, waarna de verhaallijn verder inhoudelijk geladen kon worden.

De chronologische verhaallijn bestaat uit zeven tijdvakken. Elk van die tijdvakken heeft een hoofdthema. Het hoofdthema wordt 'gedragen' door een of meer musea, waaronder altijd een kernmuseum. Het kernmuseum fungeert als pijler voor dat onderdeel van de verhaallijn en er zijn voldoende 'haakjes' voor andere musea om aan te sluiten. Op deze manier komen alle musea met hun eigen profiel tot hun recht. Sommige musea zijn aan meer dan één tijdvak gekoppeld.

Museumcafé Het Koekoeksnest in Nieuwvliet is op verzoek van de opdrachtgever in deze verhaallijn buiten beschouwing gelaten, omdat het geen specifiek onderdeel vertegenwoordigt van de Tijdreis door Sluis.

Deze verhaallijn is opgesteld op basis van historisch onderzoek in vakliteratuur en bezoeken aan en informatie van de musea.

2. Verhaallijn

De verhaallijn van de Tijdreis door Sluis begint in de prehistorie en eindigt in de moderne tijd. Hij bestaat uit zeven tijdvakken.

- **Haaien en mammoeten**
- **Romeinen aan de Noordzee**
- **Wereldsteden aan het Zwin**
- **Wallen, forten en linies**
- **Rond het boerenerf**
- **In de vuurlinie**
- **Kust en kor**

30 miljoen jaar geleden

Haaien en mammoeten

We beginnen de Tijdreis door Sluis 30 miljoen jaar geleden. Op de plek van het huidige West-Zeeuws-Vlaanderen ligt dan een subtropische zee. Daarin zwemmen haaien, hun tanden kun je nu nog op het strand van Cadzand vinden. Zo'n 2,5 miljoen jaar geleden begint de zee zich terug te trekken. Er ontstaat een kustvlakte, waarin rivieren uitmonden.

We vervolgen onze reis door de ijstijden. De omgeving ziet er heel anders uit dan tegenwoordig. Het is nauwelijks voor te stellen maar in het koudste deel van de laatste ijstijd (zo'n 18.000 jaar geleden) is hier nog geen zee en kun je over land bij wijze van spreken naar Engeland lopen. In die tijd ontstaan grote dekzandruggen; het zuiden van het huidige Zeeuws-Vlaanderen ligt op de uitlopers ervan.

10.000 v.C.

In deze tijd – de Oude Steentijd – wordt wat nu West-Zeeuws-Vlaanderen is, bevolkt door Neanderthalers. Zij zijn jagers en verzamelaars. De Neanderthalers leven niet op een vaste plek, maar trekken rond. Ze gebruiken eenvoudige gereedschappen die ze maken van vuursteen. Op het strand van Cadzand bij het Zwin zijn een vuistbijl, schrabbers en afslagen gevonden van ongeveer 100.000-150.000 jaar oud. Het zijn de oudste sporen die de mens heeft nagelaten in wat nu West-Zeeuws-Vlaanderen is. Met schrabbers worden onder meer huiden, hout en plantaardig materiaal bewerkt. Afslagen zijn scherven die van een stuk vuursteen zijn afgeslagen om er een werktuigje van te maken. In de Oude Steentijd lopen in dit gebied grote dieren rond, zoals wolharige mammoeten, wolharige neushoorns, steppewisenten, reuzenherten en rendieren. Vissers uit Breskens vissen later botten van deze dieren op.

Zo'n 35.000 tot 40.000 jaar geleden maken de Neanderthalers plaats voor een ander menstype, de voorloper van de moderne mens. Ook zij leven nog als jagers en verzamelaars. Er zijn vuurstenen werktuigen van hen gevonden in het zuidelijke dekzandgebied van Zeeuws-Vlaanderen en – opnieuw – op het strand bij Cadzand.

Rond 10.000 v.C. begint het klimaat op te warmen en smelten de ijskappen. De kustvlakte wordt natter; er ontstaat hier een gebied met veen en bossen. De Noordzee vormt zich en dringt door geulen het land binnen. De mensen die dit gebied bevolken, leven nog steeds van de jacht. Ze jagen op elanden, wilde zwijnen, edelherten en reeën, want de grote zoogdieren uit het pleistoceen zijn uitgestorven. Nu het gebied natter is geworden, komen er ook vis, schelpdieren en vruchten op het menu. Omdat er veel verschillend voedsel voorhanden is, kunnen de mensen langer op één plek blijven. De hoge delen van de dekzandruggen in het zuiden blijken een uitstekende locatie voor dergelijke jachtkampen. Vuurstenen voorwerpen uit zulke

50 v.C.

kampjes van rond 5500 v.C. zijn gevonden in Heille, Sint Kruis en Aardenburg. Opgravingen hebben in Aardenburg op maar liefst vier plekken sporen van jachtkampementjes uit de Midden-Steentijd aan het licht gebracht.

Intussen heeft ook de rivier de Schelde zich een weg naar deze contreien gebaand. Tijdens de ijstijden loopt de Oude Schelde via de Vlaamse Vallei (tussen Maldegem en Stekene) naar de droge Noordzeevlakte. Doordat de dekzandrug tussen Maldegem en Stekene aangroeit, wordt de rivier gedwongen zijn loop naar het noorden te verleggen. Vanaf dat moment stroomt hij langs het huidige Antwerpen. Zo'n 5400 tot 4300 jaar v.C. komt ten westen van Bergen op Zoom een verbinding tot stand tussen de Schelde en de Noordzee. Dit is het begin van de Oosterschelde. Op de Westerschelde moeten we dan nog duizenden jaren wachten.

Vanaf 3700 v.C. stijgt de zeespiegel minder hard. Nu ontwikkelen zich in het huidige West-Zeeuws-Vlaanderen op grote schaal slikken en schorren. Langs de kust vormen zich strandwallen, die het gebied erachter afsluiten. Op de strandwallen verrijzen de eerste duinen. Wanneer de strandwallen vanaf 3000 v.C. aangroeien, vormt zich in het gebied erachter op grote schaal veen. In die tijd laat de mens het jagers- en verzamelaarsbestaan achter zich. Hij legt zich toe op de landbouw en vestigt zich op een vaste plek. Veel aanwijzingen voor boerennederzettingen uit die tijd – de Nieuwe Steentijd – zijn er in West-Zeeuws-Vlaanderen niet, wel zijn er bij Cadzand (Wielingen), Aardenburg en Sint Kruis vuurstenen pijlpunten en bijlen uit die tijd gevonden. De mens van toen gebruikt de bijlen waarschijnlijk om bomen te kappen.

Ook over de twee tijdvakken die op de Steentijd volgen – de Bronstijd (in Zeeland 2000-800 v.C.) en de IJzertijd (800 v.C. tot het begin van de jaartelling) – is voor West-Zeeuws-Vlaanderen weinig bekend, omdat er nauwelijks archeologische vondsten uit die tijd zijn. Het gebied wordt in de Late IJzertijd bevolkt door de Menapiërs. Zij wonen op boerenerven die verspreid in het landschap liggen. De bebouwing bestaat vermoedelijk uit niet veel meer dan een schuur waarin ook wordt gewoond.

Dit verhaal wordt verteld in het Visserijmuseum.

Romeinen aan de Noordzee

Met de Menapiërs stappen we de Romeinse tijd binnen. In de eerste eeuw voor het begin van onze jaartelling bereiken de Romeinen het gebied dat nu West-Zeeuws-Vlaanderen is. Gelegen aan de Noordzeekust is dit gebied van groot strategisch belang. De inheemse bevolking neemt de Romeinse cultuur en gewoonten over, al blijven in het dagelijks leven ook voorromeinse elementen bewaard. We noemen de bewoners van deze streek dan ook Gallo-Romeinen.

Het gebied wordt verder geschikt gemaakt voor de landbouw. In de kuststreek wordt zout gewonnen, een belangrijk product omdat voedsel er langer houdbaar mee kan worden gemaakt. Daartoe wordt het zoute water verhit tot het helemaal verdampt is en alleen het zout overblijft. Er is een grote vraag naar zout voor het Romeinse leger. De Romeinse staat heeft dan ook een monopolie op de zoutwinning. Er zijn zelfs speciale ambtenaren (*salinatores*) om de aanvoer van zout aan het Romeinse leger te regelen. Zout wordt als belasting geïnd. Het resterende zout wordt verhandeld. Zout is samen met schelpdieren en kleine vis tevens de grondstof voor vissaus

150 n.C.

400 n.C.

(*allec*). Ook daarin bestaat een levendige handel. Ook de vis en schelpdieren zelf, evenals kalk zijn producten uit dit gebied die worden verhandeld. Met deze handel wordt de lokale economie, die gebaseerd is op ruilhandel, gekoppeld aan de Romeinse markteconomie, die op geld draait. De handelsrelaties van dit gebied strekken zich uit tot andere delen van het Romeinse Rijk, zoals Engeland, Duitsland, Frankrijk en zelfs Zuid-Spanje. De luxeproducten die uit deze gebieden worden aangevoerd, zoals luxeaardewerk uit Duitsland en olijfolie uit Spanje en Portugal, zijn vooral voor de Romeinse officieren bedoeld. Tot in de tweede eeuw bloeit de handelseconomie en neemt de bevolking toe.

Aardenburg is in de Romeinse tijd een belangrijke nederzetting. Het is via een inbraakgeul vanaf de Noordzee bereikbaar en ligt bovendien relatief hoog op een dekzandrug. Ook over land is er een belangrijke verbindingsweg. Vanwege de strategische ligging besluiten de Romeinse heersers hier een castellum aan te leggen. Het fort wordt omstreeks het jaar 150 gebouwd en opgetrokken uit hout en aarde. Daarna wordt het verscheidene malen verbouwd en uitgebreid. Het castellum ontwikkelt zich tot een fort met een stenen muur met torens en poorten en een brede gracht. Op het terrein staan onder meer het hoofdkwartier ('principia'), soldatenbarakken, stallen en een tempeltje. Het garnizoen bestaat uit enkele honderden soldaten, cavalerie en infanterie, die zijn ondergebracht in barakken. Resten van hun wapens en paardentuig zijn gevonden bij opgravingen.

Bij het castellum ontstaat een kampdorp ('vicus'), dat vermoedelijk Rodanum heet. Hier komen de militaire en burgerlijke wereld bij elkaar. De huizen zijn opgetrokken uit hout en leem, het dak is van stro en riet. Mensen wonen er samen met hun dieren. Archeologische opgravingen hebben voorwerpen uit dit kampdorp aan de oppervlakte gebracht. Ze vertellen ons veel over het dagelijks leven in Rodanum, niet alleen over de huizen, maar bijvoorbeeld ook over kleding, lichaamsverzorging en het bewaren van voedsel. Er is ook een badhuis in Rodanum. Behalve een plek voor hygiënische verzorging is dat een ontmoetingspunt in het sociale leven.

Het dagelijks leven is bovendien doortrokken van godsdienstige rituelen. Op wij-altaren, vaak van steen in de vorm van een Romeins altaar, brengen mensen brandoffers om een gelofte aan een god in te lossen. In Aardenburg zijn verder bronzen en terracotta beeldjes van Romeinse goden gevonden. Ten westen van het castellum zijn ook graven aangetroffen. In de Romeinse tijd cremeert men eerst de dode, daarna begraaft men de resten, eventueel met andere grafgiften, in een sacrale grafkuil.

Rond het jaar 260 nemen de militaire activiteiten in het castellum toe. Maar niet voor lang. Na 285 wordt het fort opgegeven. De bewoners van het gebied kampen dan al met grote problemen. Na het midden van de derde eeuw doen Germaanse stammen hier massaal invallen. Ook wordt het veengebied steeds natter en zijn er geregeld overstromingen. Al deze omstandigheden leiden ertoe dat een groot deel van de bevolking wegtrekt. Het Romeins gezag blijft nog tot rond het jaar 400 gelden.

Dit verhaal wordt verteld in Cultuurforum Aardenburg en Het Bolwerk.

900

1200

Wereldsteden aan het Zwin

In de eerste eeuwen na de Romeinse tijd wonen in wat nu het westen van Zeeuws-Vlaanderen is maar weinig mensen. De zee doorbreekt op verschillende plaatsen de strandwal voor de kust. Het water loopt via geulen het land binnen tot aan de zandgronden in het zuiden. In het veenlandschap achter de oude duinen ontstaan getijdenkreken. Het veen wordt weggeslagen of bedekt met een laag klei. Zeeland krijgt zijn eilandenstructuur.

Aardenburg, dat wat hoger aan de rand van de kustvlakte ligt en waar wel mensen blijven wonen, wordt het centrum van een administratief district in het Frankische rijk. Rond 900 laten de eerste graven van Vlaanderen het Romeinse fort verbouwen tot een burcht. Daar ontstaat ook een nederzetting die goed bereikbaar is over land én water. Er is dan een marktplaats en waarschijnlijk ook een haven. Rond het midden van de tiende eeuw worden de muren van het oude Romeinse fort afgebroken. In diezelfde tijd krijgt de Sint-Baafsabdij uit Gent delen van het centrum in bezit, inclusief een kerk en een kapel. Monniken van de abdij stichten er midden tiende eeuw de Sint-Baafskerk.

Vanaf de late zevende eeuw zijn ook elders weer mensen komen wonen. Ze vestigen zich op de hoger gelegen gronden, waar ze schapen houden. Grote delen van het land zijn dan in bezit van de Frankische koningen en Vlaamse abdijen. Zij beginnen met het ontginnen van de schorgebieden. Er komen boerderijtjes en kleine nederzettingen. Met de koningen, abdijen en nieuwe bewoners doet ook het christendom zijn intrede. Eligius, bisschop van Noyon en Doornik, verricht hier als eerste zendingswerk, maar houdt alleen invloed in de omgeving van Aardenburg.

Na het midden van de negende eeuw wint de graaf van Vlaanderen aan gezag in het westen van Zeeuws-Vlaanderen. Om zich te verdedigen tegen invallen en plundertochten van Vikingen laat de graaf ringwalburgen aanleggen. Zo'n ringwalburg komt er bij Oostburg.

Wanneer het Viking-gevaar is geweken, begint een periode van groei die tot de dertiende eeuw aanhoudt. Vanaf de tiende eeuw worden er kreken afgedamd en vanaf de elfde eeuw dijkjes aangelegd, eerst als bescherming tegen het water, maar allengs ook om grond in te polderen en daarop te gaan wonen. Schorgronden worden vruchtbare akkers en weilanden. De bevolking leeft van de landbouw, schapenteelt en visserij. De producten worden verkocht op de markten in grotere plaatsen. Daar vinden we ook ambachtelijke bedrijfjes. Verder wordt zout en turf gewonnen. Daarvoor wordt het zoute veen onder de klei afgegraven. Als gevolg daarvan daalt de bodem en wordt het gebied gevoeliger voor overstromingen.

De dreiging van het water is nooit ver weg. Stormvloeden blijven het gebied teisteren en vagen soms complete dorpen en eilanden van de kaart. Bij een grote stormvloed in 1375 komt het zeewater diep het land in. Groede, dat vanaf het midden van de dertiende eeuw uit een bedijking is ontstaan, moet helemaal opnieuw beginnen nu het dorp met kerk en al door het water wordt verzwolgen. De nieuwe kerk die daarna wordt gebouwd, vormt de basis voor de huidige kerk. Hij zal uitgroeien tot een van de rijkste en voornaamste in de streek.

De zeearm het Zwin is door een stormvloed in 1134 groter geworden en reikt bijna helemaal tot Brugge. Dat ontwikkelt zich dankzij die verbinding met de Noordzee tot een bloeiende handelsstad. In de loop van de tijd verzandt het Zwin. Een uitgebreid systeem van voorhavens ontstaat, waar de goederen

1400

worden overgeladen op kleinere schepen om naar Brugge te worden vervoerd. Onder deze voorhavens zijn Mude (Sint Anna ter Muiden) en Sluis, die elk op een oever van het Zwin liggen. Mede omdat andere voorhavens steeds moeilijker bereikbaar worden door de verdere verzanding van het Zwin, groeit Sluis in de veertiende en vijftiende eeuw uit tot de grootste en belangrijkste voorhaven van Brugge. Het maakt deel uit van een internationaal handelsnetwerk dat zich uitstrekt tot Noord- en Zuid-Europa. Er worden de meest exotische producten aangevoerd. Kooplieden en zeelieden uit tal van Europese landen doen de stad aan. Het welvarende Sluis krijgt stedelijke en Bourgondische allure met onder meer een belfort (eind veertiende eeuw) – tegenwoordig het enige belfort in Nederland –, kerken en luxueuze woonhuizen.

Als handelsstad aan het Zwin is Sluis ook een militair-strategische plek. In 1340 raken de Franse en Engelse zeevloot er met elkaar slaags. Filips de Stoute, hertog van Bourgondië, laat in 1384 bij Sluis een imposant kasteel bouwen om de monding van het Zwin te verdedigen. Hertog Jan zonder Vrees volgt in 1405 met een versterkte toren aan de overkant van het Zwin. Tussen beide verdedigingswerken kan het water met een ketting worden afgesloten om vijandelijke schepen de doorgang te beletten.

Ook andere plaatsen in West-Zeeuws-Vlaanderen maken deel uit van internationale handelsnetwerken. Aardenburg heeft via de Ee een verbinding met het Zwin en richt zich met name op de wol- en lakennijverheid. In de veertiende eeuw treedt hier het verval in. De stad is dan tevens al een belangrijke bedevaartstad geworden. Oostburg staat via een haven in verbinding met het Zwin. Aardenburg, Sluis, IJzendijke, Sint Anna ter Muiden en Oostburg sluiten zich in de dertiende eeuw aan bij de Vlaamse Hanze van Londen, die zich voornamelijk richt op de import van Engelse wol voor de Vlaamse lakenindustrie. Aardenburg en Sluis worden ook lid van de Duitse Hanze, die zich toelegt op de handel met het Oostzeegebied.

In de vijftiende eeuw raakt de handelsvaart over het Zwin in het slop, onder andere omdat het water dichtslibt. Inmiddels heeft een stad aan de Schelde zich gemeld voor de hoofdrol: Antwerpen. In de dertiende eeuw is een verbinding ontstaan tussen de Noordzee en de Schelde. De Westerschelde is dan nog een kronkelige rivier en voor grote schepen niet te bevaren. Door overstromingen in de vijftiende eeuw krijgt hij echter meer ruimte en schuurt hij dieper uit. De scheepvaart langs deze route neemt toe en de Westerschelde wordt de hoofdloop van de Schelde.

Dit verhaal wordt verteld in Het Belfort, de Grote Kerk in Groede en na de voorziene uitbreiding ook in Cultuurforum Aardenburg.

Desgewenst kan dit tijdvak in tweeën worden gesplitst: één over de vroege middeleeuwen, dat zich concentreert op Aardenburg (kernmuseum: Cultuurforum), en één over de volle en late middeleeuwen, waarin met name Sluis centraal staat (kernmuseum: Het Belfort).

Wallen, forten en linies

1550

Op onze Tijdreis door Sluis komen we aan in een roerige periode. Wanneer de Spaanse koning Filips II, die ook over de Nederlanden heerst, na het midden van de zestiende eeuw

steeds meer macht naar zich toe trekt en protestanten hard laat vervolgen, breekt onder leiding van Willem van Oranje in de Nederlanden een opstand uit tegen het Spaanse gezag. Terwijl het katholieke zuiden de Spaanse koning trouw blijft, vormen de opstandige gewesten in het noorden uiteindelijk een eigen republiek. Zeeuws-Vlaanderen is in de strijd een frontgebied.

Filips II stuurt Alexander Farnese, hertog van Parma, eropuit om de opstand neer te slaan. Tussen 1581 en 1586 brengt Farnese bijna het hele gebied onder de grote rivieren weer onder Spaans gezag. De Staatse troepen verdedigen zich in Zeeuws-Vlaanderen door grote gebieden te inunderen. Tevergeefs. Met uitzondering van Biervliet, Sluis en Terneuzen maakt Farnese zich in 1583 meester van heel Zeeuws-Vlaanderen. Vier jaar later verovert hij Sluis alsnog, tijdens zijn voorbereidingen voor een invasie van Engeland.

Na de moord op Willem van Oranje in 1584 volgt zijn zoon Maurits hem op als stadhouder en opperbevelhebber van het leger. Maurits is een slimme strateeg en samen met vestingbouwkundige Simon Stevin moderniseert hij het leger. Stevin ontwikkelt ook het Oud-Hollandse vestingstelsel. Voor de aanleg van de verdedigingswerken gebruikt men wat ter plekke voorhanden is: aarde en water. De vestingwerken krijgen vijfhoekige flankerende bastions. Steden, zoals Aardenburg en Sluis, ontdoen zich van hun stadsmuren en leggen zulke stervormige vestingwerken aan. Ervoor komen brede natte grachten om de vijandelijke kanonnen op grote afstand te houden. Buiten de steden worden forten, schansen en redouten aangelegd, die door dijken worden verbonden en zo hele verdedigingslinies vormen.

Begin zeventiende eeuw komt het westen van Zeeuws-Vlaanderen in Staatse handen. In 1604 gaat Maurits op weg om het door de Spanjaarden belegerde Oostende te ontzetten. Hij wil eerst Sluis veroveren, maar wijzigt zijn plan als hij op felle tegenstand stuit. Eerst neemt hij fort IJzendijke in. Dat is in 1590 door de Spanjaarden ten zuidwesten van het verdronken oud-IJzendijke gebouwd. Het wordt na de verovering door Maurits uitgebreid en zal tot 1794 een Staatse garnizoensstad blijven, waar overigens ook burgers wonen. Na de verovering van IJzendijke trekken de troepen van Maurits naar Aardenburg, dat inmiddels door de soldaten en inwoners is verlaten. Daarna neemt hij ook Oostburg in. Ten slotte slaat Maurits beleg om Sluis. Het daar aanwezige Spaanse garnizoen wordt gesteund door de Spaanse bevelhebber Ambrogio Spinola, die van buiten de Staatsen aanvalt. Maar Spinola kan de zaak niet keren. Na een beleg van enkele maanden geven de Spaanse soldaten in Sluis zich over. Oostende, waar het Maurits om te doen is, is dan al in Staatse handen gevallen.

Tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) worden de beschadigde vestingwerken hersteld en verbeterd en wordt een begin gemaakt met het bedijken van geïnundeerde gebieden. De nieuwe dijken worden eveneens voorzien van schansen en redoutes. In 1621 starten de werkzaamheden voor de bouw van het vestingwerk Retranchement. Als de strijd in dat jaar weer losbarst, is Maurits sterk verzwakt. De Spanjaarden kampen echter met financiële problemen en raken verder verzwakt door een verbond tussen de Republiek en Frankrijk. De oorlog eindigt in 1648 als de Vrede van Münster wordt gesloten. Afgesproken wordt dat het zuidelijke deel van de Nederlanden Spaans gebied blijft en het noorden de onafhankelijke Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Nu ontstaat in Zeeuws-Vlaanderen de grens tussen Nederland en het latere België. De Republiek krijgt de controle over de scheepvaart over de Schelde.

1604

1648

1700

Maar hier stopt het verhaal niet, want ook in de eeuwen daarna kampt Zeeuws-Vlaanderen regelmatig met vijandelijke invallen of met de dreiging daarvan. Als bufferzone die de kern van de Republiek (Holland, Zeeland en Utrecht) beschermt, is Zeeuws-Vlaanderen feitelijk de kern van het verdedigingssysteem van de Republiek. Dwars door het gebied komt een stelsel van zogeheten linies van communicatie, een reeks vestingwerken die met elkaar zijn verbonden. Met inundatiesluizen in dijken kan bij een militaire dreiging het land snel onder water worden gezet. En nu de Westerschelde een belangrijke vaarroute is geworden, wordt ook aan beide kanten van het water de verdediging op orde gebracht.

In 1794 valt Frankrijk Zeeuws-Vlaanderen binnen. Het gebied wordt ingelijfd bij het rijk van Napoleon. Deze laat de monding van de Westerschelde versterken. Bij Breskens komt een linie met forten en batterijen. Als de Franse legers vertrekken, gaat Zeeuws-Vlaanderen deel uitmaken van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Nadat België zich in 1830 van Nederland afscheidt, stellen de landen in 1843 de officiële grens vast en wordt Zeeuws-Vlaanderen weer een grensstreek.

Dit verhaal wordt verteld in Het Bolwerk en Het Belfort.

Rond het boerenerf

Voor onze volgende stop op de tijdreis stappen we even terug naar het begin van de zeventiende eeuw. Als gevolg van de militaire inundaties in de Tachtigjarige Oorlog staat dan het overgrote deel van Zeeuws-Vlaanderen onder water en wonen er weinig mensen meer. Maar al snel begint men het verloren land weer terug te winnen. Veel Zeeuwse regenten investeren in inpolderingen, wat overigens niet zonder financieel risico is. De bekende staatsman, rechtsgeleerde en dichter Jacob Cats is een van de eersten. Samen met zijn broer Cornelis laat hij in 1612 in de omgeving van Groede polders indijken.

De nieuwe gronden trekken nieuwe bewoners aan. Eerst zijn zij afkomstig uit de kuststrook langs de Noordzee, vanaf de Zuid-Hollandse eilanden tot Noord-Frankrijk. Ze worden aangetrokken door de mogelijkheden om hier een voor die tijd modern landbouwbedrijf op te zetten. Daarna vestigen zich nieuwkomers die om politieke en geloofsredenen zijn gevlucht. Na de opheffing van het Edict van Nantes in 1685, waardoor er in Frankrijk een einde komt aan de godsdienstvrijheid, strijken hugenoten neer. In veel Zeeuws-Vlaamse familienamen herken je nog de Franse oorsprong. De Hullu bijvoorbeeld, die teruggaat op een hugenoot die naar het noorden vluchtte en de stamvader wordt van een welvarende landbouwersfamilie. Vanaf ongeveer 1730 komt er een nieuwe groep migranten naar deze streek: Lutheranen uit Salzburg. In Groede wordt voor hen een aparte kerk gebouwd. Hoewel de gereformeerde kerk de bevoorrechte kerk is, kunnen ook andere gelovigen, zoals doopsgezinden en lutheranen, hun religie belijden. Door de aanwezigheid van garnizoenssoldaten en Vlaamse landarbeiders zijn er hier ook relatief veel katholieken. Zelfs zij kunnen hun geloof belijden, al mag dat niet in het openbaar en zijn zij dus aangewezen op schuilkerken.

Landbouw is de kurk waarop de economie van dit gebied drijft. De in de zeventiende eeuw opnieuw ingedijkte polders zijn daar heel geschikt voor. Ze zijn voorzien van een laag vruchtbare jonge zeeklei en ingericht met kaarsrechte wegen en percelen,

1800

waardoor er efficiënt geboerd kan worden. Er ontstaat een nieuw type boerderij met losse, grote schuren waarin het graan wordt opgeslagen en de paarden en koeien worden gestald. Om de zware kleigrond te kunnen bewerken, heeft een boer een span van minstens drie paarden nodig. Dat is alleen rendabel als hij een groot bedrijf heeft.

Behalve tarwe, dat in de achttiende eeuw het belangrijkste gewas wordt, verbouwen de boeren ook vlas, maar dat dient vooral voor het eigen huishouden en de plaatselijke markt. Ook voor eigen gebruik worden al in de zeventiende eeuw aardappelen verbouwd. De verbouwde gewassen vinden hun weg naar de Vlaamse, Zeeuwse en Hollandse steden, waar graan nodig is om de bevolking te voeden. West-Zeeuws-Vlaanderen ligt heel gunstig, centraal tussen deze steden.

Een groep grote, rijke boeren profiteert van de hoge graanprijzen aan het eind van de zeventiende eeuw en begint grond te kopen. Zo ontstaat op het platteland een elite van zeer rijke boeren die niet langer grond pachten, maar zelf grond bezitten. Hun succes kun je aflezen aan de grote boerenschuren en -huizen uit die tijd. Voor andere blijft het bestaan als pachtboer. West-Zeeuws-Vlaanderen dankt er zijn 'paptaarten' aan. Dit gebak krijgen de boeren van de grondeigenaren aangeboden als zij op 1 oktober van elk jaar de pacht komen betalen.

De boerenelite is een ware trendsetter op leefstijlgebied, zowel wat betreft culturele ontplooiing, als wat betreft de inrichting van hun huizen en hun kleedstijl. In de vroege negentiende eeuw ontstaat de Cadzandse dracht, die relatief dicht tegen de burgermode aanleunt. Kenmerkend voor het vrouwenkostuum zijn de witte muts met een kanten rand die in vorm wordt gehouden door een ingenaaid karkas van omwoeld ijzerdraad. Ook de lange mantel met rokken, aanvankelijk kleurrijk maar daarna donker, zijn karakteristiek voor deze dracht. Het mannenkostuum onderscheidt zich door de faas, een hoed die in Vlaanderen wordt gedragen. De sieraden, accessoires en stoffen en ook de omvang van de garderobe vertellen veel over hoe rijk iemand is. De Cadzandse mannendracht verdwijnt relatief vroeg, vanaf het midden van de negentiende eeuw. De vrouwendracht sterft uit vanaf de jaren 1920. De laatste draagsters van de Cadzandse dracht overlijden rond 1980.

Op de grote landbouwbedrijven zijn veel arbeiders nodig en die leiden een aanmerkelijk minder luxueus bestaan. De goedkoopste krachten zijn de trekarbeiders uit Vlaanderen en Wallonië, die alleen in het hoogseizoen komen werken. Ze slapen dan in een speciale keet op het boerenerf. De vaste arbeiders uit de streek hebben het rond het midden van de achttiende eeuw nog lang niet slecht, maar gaandeweg verslechteren de arbeidsomstandigheden. Er komen veel dagloners bij. Zij hebben geen vast werk en zitten in ieder geval in de winter zonder inkomen. Vooral na de Tweede Wereldoorlog verandert de landbouw sterk van karakter, mede als gevolg van mechanisatie.

De landbouw brengt ook veel toeleverende bedrijvigheid met zich mee. Er is werk in allerlei ambachten, van wagenmakers tot hoefsmeden, van timmerlieden tot dakdekkers. Ook voor het maken en verkopen van levensmiddelen en andere benodigdheden zijn talloze ambachtslieden en winkeliers in touw, van bakkers tot slagers, van kleermakers tot schoenmakers. Groede ontwikkelt zich tot een verzorgingscentrum voor de streek met tientallen winkeltjes en ambachtelijke bedrijfjes. Het

1920

traditionele kleine middenstandsbedrijf verdwijnt na de Tweede Wereldoorlog.

Dit verhaal wordt verteld in Het Vlaemsche Erfgoed, Het Klinket, MuseumHuis 1912 en de Grote Kerk in Groede.

In de vuurlinie

1940

We zijn in de twintigste eeuw beland. Die heeft voor West-Zeeuws-Vlaanderen een paar gitzwarte bladzijden. Er zijn maar weinig plaatsen waar de Tweede Wereldoorlog zo verwoestend uitpakt, als in dit gebied.

Vanwege zijn strategische ligging aan de grens en aan de Westerschelde – de route naar Antwerpen – is Zeeuws-Vlaanderen door de eeuwen heen vaak het toneel van oorlog en strijd. Ook in de Tweede Wereldoorlog is het gebied het terrein van zware gevechten. Het krijgt in die eerste oorlogsdagen een groot aantal vluchtelingen te verwerken, maar als de Duitsers oprukken, moet de bevolking zelf worden geëvacueerd. Een week na hun inval in Nederland hebben de Duitsers de noordoever van de Westerschelde in handen. De Franse verdedigers trekken zich verslagen naar het zuiden terug. De resterende Nederlandse eenheden worden onder Belgisch commando geplaatst. Na de bezetting van Oost-Zeeuws-Vlaanderen en de capitulatie van België op 28 mei marcheren de Duitsers West-Zeeuws-Vlaanderen binnen. Gevochten wordt er nauwelijks, al zijn er wel luchtbombardementen en artilleriebeschietingen, waarbij ook onder de burgerbevolking slachtoffers vallen. Die heeft bovendien te kampen met plunderingen en vernielingen door Belgische militairen. De Belgische troepen trekken zich allengs verder naar het zuiden terug. Op hun terugtocht maken ze essentiële infrastructuur onklaar. In de eerste week van juni bezetten de Duitse troepen de laatste plaatsen in West-Zeeuws-Vlaanderen.

In 1942 begint de Duitse bezetter met de aanleg van de Atlantikwall, een verdedigingslinie langs de westkust van het Europese vasteland. Aan de West-Zeeuws-Vlaamse kust worden kust- en divisiebatterijen opgetrokken. In Breskens komt een logistiek commandocentrum, in het oude fort Frederik Hendrik een bunker met pantserkoepel. In Stützpunkt Groede komen uiteindelijk meer dan twintig verdedigingswerken te staan. De bunkers worden zo gecamoufleerd dat het hier op een dorpje lijkt met huizen, winkels en straten. Het bunkerdorp, waar zo'n 250 militairen gelegerd zijn, ligt even buiten Groede, dat zelf in het najaar van 1944 een Rode-Kruisdorp is.

In september 1944 gaat de bevrijding van start. De Slag om de Schelde, zoals deze strijd wordt genoemd, draait om de haven van Antwerpen. Die moet veroverd worden om de geallieerde legers te kunnen bevoorraden. Daarom moeten de geallieerden controle krijgen over de Westerschelde met zijn beide oevers. Na de val van Antwerpen op 4 september trekken de Duitse troepen zich via Zeeuws-Vlaanderen terug naar de Zeeuwse eilanden. De geallieerden proberen de Duitse aftocht te verhinderen door onder meer de veerhaven van Breskens te bombarderen. Daarbij wordt op 11 september het dorp Breskens zeer zwaar getroffen. Meer dan tweehonderd burgers komen om, terwijl de Duitse manschappen via de nog steeds functionerende veerhaven weten weg te komen.

1944

De geallieerden trekken vanuit het veroverde Oost-Zeeuws-Vlaanderen naar het westen. Met amfibievoertuigen steken

ze de Braakman over. Vanuit België rukken Canadese troepen op. De strijd om 'Breskens Pocket' krijgt van de Canadezen de codenaam 'Switchback'. Hitler heeft West-Zeeuws-Vlaanderen tot Festung Schelde-Süd uitgeroepen en dat betekent dat het gebied ten koste van alles verdedigd moet worden. De gevechten zijn dan ook zeer hevig en de verwoestingen enorm. Dorpen en steden zijn het doelwit van bombardementen en artillerie- en luchtbeschietingen. De bevolking zoekt dekking in kelders of in schuren van boerderijen. Sluis, waar nauwelijks nog Duitsers zijn, wordt grotendeels in de as gelegd. Op een boerderij bij IJzendijke explodeert een tank met een voorraad nitroglycerine, die de Britten daar hebben opgeslagen om mijnenvelden te ruimen. Tientallen militairen worden gedood, van de boerderij is weinig meer over. Het is het grootste ongeluk met explosieven tijdens de geallieerde veldtocht in West-Europa. De Canadese en Britse militairen veroveren uiteindelijk dorp voor dorp op de Duitsers. Eede en Aardenburg worden als eerste bevrijd, op 19 oktober door de Schotten en Canadezen. De bevrijding van Breskens op 22 oktober is van cruciaal belang. Nu de haven in handen van de geallieerden is, kunnen zij deze gebruiken om hun troepen over te zetten om Walcheren te helpen bevrijden. Op 2 november is heel West-Zeeuws-Vlaanderen bevrijd. Bijna zevenhonderd burgers vinden bij de bevrijding de dood.

Dit verhaal wordt verteld in Switchback, Speel- en Bunkerpark Groede Podium, Het Bolwerk en het Visserijmuseum.

1950

Kust en kor

We zitten inmiddels al ver in de twintigste eeuw en zijn aangekomen op het laatste onderdeel van de Tijdreis door Sluis. De twintigste eeuw kenmerkt zich behalve door twee wereldoorlogen ook door een ingrijpend moderniseringsproces dat alle aspecten van het bestaan raakt. Het is een eeuw van technische vooruitgang en welvaart, maar ook van crisis en armoede, een eeuw van schaalvergroting en massacommunicatie, maar ook van verlies van tradities en bestaanszekerheid.

Aan de visserij in Breskens lees je dit verhaal zonder meer af. Al eeuwenlang wordt er vanuit Zeeuws-Vlaanderen voor de kust gevist op mosselen, oesters, garnalen en platvis. Een echte beroepsvisserij krijgt Breskens pas begin twintigste eeuw. De visgronden van de Bressiaanse beroepsvissers liggen vooral in de monding van de Westerschelde en voor de Walcherse kust. Ze vissen hoofdzakelijk op garnalen met als bijvangst schol, schar, tong en bot. Na de Tweede Wereldoorlog is de haringvangst vanuit Breskens enige tijd bijzonder lucratief.

In de twintigste eeuw maakt de modernisering van de vissersvloot reuzensprongen. Aan het begin van die eeuw varen de vissers nog uit met houten platbodems met zeilen. In de jaren twintig en dertig wordt de vissersvloot gemotoriseerd, wat de vissers minder afhankelijk maakt van wind en weer. Ook worden de schepen groter. Vissers met grote schepen kunnen verder de zee op, waar zij een deel van het jaar op tong en andere platvis vissen. Op de grotere schepen is het aan boord wel comfortabeler, maar een leven als visserman blijft een hard en zwaar bestaan.

In de jaren zestig stappen de vissers over op stalen

1975

2000

kotters, waarmee zij de boomkorvisserij beoefenen. Het motorvermogen van de schepen neemt toe, er komt moderne navigatie- en opsporingsapparatuur en elektronica doet zijn intrede op de schepen. De visverwerking aan boord gaat steeds geavanceerder, met transportbanden en koel- en vriesinstallaties. Is armoede lange tijd troef in de Bressiaanse vissersgezinnen, in deze jaren breken gouden tijden aan. Die duren echter maar kort. Vanaf het midden van de jaren zeventig gaat het bergafwaarts. Veel Bressiaanse vissers staken hun bedrijf. Daarmee komt na dik een eeuw beroepsvisserij een einde aan een bedrijfstak met eeuwenoude wortels.

De mensen aan de West-Zeeuws-Vlaamse kust worden al eeuwen direct geconfronteerd met de gevaren van de zee. Dankzij technische én politieke ontwikkelingen kan dat gevaar met steeds meer succes worden afgewend. In het verdrag dat zij na de Belgische Afscheiding opstellen, maken Nederland en België afspraken over het toezicht op de vaart over de Westerschelde. België verzekert zich van een veilige toegang tot de haven van Antwerpen. Er komen regels over de bebakening. Over de verlichting is aanvankelijk niets opgenomen, maar juist aan een regeling daarover is grote behoefte nadat in 1863 de Scheldetol wordt afgeschaft en de scheepvaart over de Westerschelde als gevolg daarvan hand over hand toeneemt. Ook komen er steeds meer stoomschepen en wordt het gebruikelijker om ook 's nachts te varen. Op aandringen van België komt het daarom al snel tot afspraken over een stelsel van verlichting langs de hele Westerschelde. Het gaat om lichtschepen, vuurtorens, bakens en boeien. De vuurtoren bij Breskens vloeit rechtstreeks uit die afspraken voort. Samen met een lichtopstand (het lage licht) en een verklikker een eindje verderop, vormt hij een lichtenlijn over het midden van de vaargeul Wielingen. De toren naar het ontwerp van Quirinus Harder wordt in 1868 in gebruik genomen en is nu de oudste nog bestaande gietijzeren vuurtoren. In 1906 krijgt hij een toentertijd modern 'bliksemlicht'. Zijn typerende zwart-witte banen heeft hij sinds 1960. De vuurtoren krijgt in 1883 ook de functie van kustwachtstation. Na de komst van de marifoon is de stormseininrichting aan de vuurtoren overbodig. Hij wordt in 1976 ontmanteld. De vuurtoren zelf behoudt nog tot 2011 zijn nut voor de scheepvaart. Dan is ook hij ingehaald door de tijd en worden de lichten gedoofd.

Dit verhaal wordt verteld in het Visserijmuseum en de Vuurtoren van Breskens.

3. Overzicht van de musea in de Tijdreis door Sluis

De musea zijn de hubs op de tijdreis die bezoekers door de gemeente Sluis maken. De vijf door de gemeente aangewezen kernmusea zijn de pijlers onder de verhaallijn. Hierna volgt op alfabetische volgorde een korte beschrijving van het verhaal dat elk museum vertelt en waar dit is ingepast in de Tijdreis door Sluis. Daarna volgen de zes andere musea op identieke wijze.

Het Belfort, Sluis

Het Belfort in Sluis is het enige belfort in Nederland. Het werd eind veertiende eeuw gebouwd, bij de bevrijding in 1944 verwoest en in de jaren vijftig weer opgebouwd. Nu is het een rijksmonument. Het gebouw met de raadszaal, raadskelder en burgemeesterskamer is op zichzelf al bezienswaardig. De expositie op de tweede verdieping vertelt het geschiedenisverhaal van Sluis. De nadruk ligt daarbij op de Bourgondische tijd, met het drukke internationale handelsverkeer in de haven, de culturele bloei in de stad en de kastelen op de Zwinoevers. Ook is er aandacht voor de Tachtigjarige Oorlog en voor Sluis in de eeuwen daarna. Op de bovenverdieping is een expositie over taal ingericht rond de uit Sluis afkomstige woordenboekmaker Johan Hendrik van Dale. Het is de bedoeling om in de nabije toekomst het middeleeuwse verhaal te vernieuwen en het Taalmuseum een update te geven.

→ Wereldsteden aan het Zwin
→ Wallen, forten en linies

Het Bolwerk, IJzendijke

Museum Het Bolwerk laat zien hoe West-Zeeuws-Vlaanderen door de tijd heen met grote regelmaat tot strijdtoneel werd. De nadruk ligt op de Staats-Spaanse Linies, de verdedigingslinies die vanaf de Tachtigjarige Oorlog tot de Franse inval in 1794 vorm kregen. Er is aandacht voor de militaire hoofdrolspelers in de Opstand: prins Maurits van Nassau, onder wiens leiding in 1604 de West-Zeeuws-Vlaamse steden werden veroverd, en de bevelhebbers van de Spaanse troepen Alexander Farnese en Ambrogio Spinola. Het verhaal van Het Bolwerk bestrijkt evenwel het volledige tijdsbestek vanaf het Romeinse castellum in Aardenburg, via onder meer ringwalburgen, mottekastelen en het Kasteel van Sluis, tot de bunkers uit de Tweede Wereldoorlog.

- → Romeinen aan de Noordzee
- → Wallen, forten en linies
- → In de vuurlinie

Cultuurforum Aardenburg

In museum Cultuurforum Aardenburg maakt de bezoeker kennis met het Romeinse verleden van deze streek. Het is het verhaal over het castellum van Aardenburg, onderdeel van de Romeinse kustverdedigingslinie, en over het dagelijks leven in het kampdorp. Aan de hand van bodemvondsten, zoals munten, toiletartikelen, sieraden, potten, kruiken, godenbeeldjes en onderdelen van paardentuig, komt Romeins Aardenburg tot leven. Van een keuken en een stookruimte onder het badhuis zijn replica's gebouwd. Er zijn plannen om het museum uit te breiden met een expositie over middeleeuws Aardenburg, vanaf de Franken in de vijfde eeuw, via de eerste graaf van Vlaanderen, de groei en bloei van de handelsstad, tot het verval daarna. Ook aan Aardenburg als bedevaartstad zal dan aandacht worden besteed.

- → Romeinen aan de Noordzee
- → Wereldsteden aan het Zwin (na uitbreiding)

Visserijmuseum, Breskens

Het Visserijmuseum vertelt het verhaal over de visserij in Breskens. Hoewel er al sinds mensenheugenis in de wateren langs de kust en op zee werd gevist, is de beroepsvisserij in Breskens een verhaal van de late negentiende en twintigste eeuw. Het museum wordt momenteel vernieuwd. Het opent in 2026 in een nieuw gebouw en krijgt een volledig nieuwe presentatie. Het zal het verhaal vertellen van de visserij als bron van bestaan in Breskens. De bezoekers komen van alles te weten over de visserij en de daarmee verbonden bedrijvigheid in de haven en het dorp. Ook ervaren zij in een immersieve beleving hoe de Noordzee, Zeeland en de Westerschelde zijn ontstaan. Er is ook aandacht voor de prehistorische dieren die in deze omgeving rondliepen en waarvan vissers vele eeuwen later de botten opvisten.

- → Haaien en mammoeten
- → In de vuurlinie
- → Kust en kor

Het Vlaemsche Erfgoed, Groede

Het Vlaemsche Erfgoed bevindt zich in de historische Slijkstraat in Groede. Omdat Groede in 1944 een Rode-Kruisdorp was, is het bij de Slag om de Schelde gespaard gebleven. Groede heeft daardoor zijn historische karakter en stratenstructuur behouden. Het museum toont in winkeltjes en werkplaatsen het leven in een landbouwdorp in de eerste helft van de twintigste eeuw. Zo zijn er een timmerwerkplaats, schilderswinkel, smidse met travalje, schoenmakerij, bakkerij en grutterswinkel. Het gaat om levend erfgoed; in sommige werkplaatsen zijn beoefenaren van ambachten en kunstnijverheid aan het werk. Ook de Lutherse kerk in Groede maakt deel uit van Het Vlaemsche Erfgoed. Deze kerk werd in 1741 gebouwd voor de Salzburgse lutheranen die vanwege geloofsvervolging naar Groede kwamen. In de kerk zijn filmpresentaties te zien over de geschiedenis van Groede en de migranten die hier door de eeuwen heen neerstreken.

- → Rond het boerenerf

Grote Kerk, Groede

De Grote Kerk in Groede is een rijksmonument. Nadat de oorspronkelijke kerk uit de late dertiende of vroege veertiende eeuw bij een stormvloed in 1375 was verwoest, werd op dezelfde plek een nieuwe gebouwd. Deze kerk werd in de Tachtigjarige Oorlog grotendeels verwoest, maar daarna weer opgebouwd. In het kerkgebouw kunnen bezoekers nu VR-presentaties of een film bekijken waarin historische personages vertellen over episodes uit de geschiedenis van de streek. Je leest het verleden ook af aan het kerkinterieur. Dat bevat tevens een fragment van een romaans doopvont uit de kerk van het verdronken dorp Nieuwerkerke.

→ Wereldsteden aan het Zwin
→ Rond het boerenerf

Het Klinket, Schoondijke

Landbouwmuseum Het Klinket toont een uitgebreide collectie landbouwwerktuigen, -machines en -gereedschappen, die hoofdzakelijk dateren vanaf het eind van de negentiende eeuw. Zo zijn er combines en tractoren van net na de Tweede Wereldoorlog te zien, maar ook oudere boerenwagens en een sjees. Ook staat er een bijzondere walenploeg uit de achttiende eeuw. Verder worden objecten getoond uit de huisnijverheid en aan de landbouw gerelateerde ambachten. Bijzonder is voorts een vooroorlogse broedmachine voor het uitbroeden van eieren.

→ Rond het boerenerf

MuseumHuis 1912, Nieuwvliet

In het MuseumHuis 1912 stapt de bezoeker het leven van Pieter de Hullu en Saartje Brakman binnen. Hier wordt het verhaal verteld van hun dagelijks leven aan het begin van de twintigste eeuw. In de kamers en keuken staan gebruiksvoorwerpen en is streekdrachtkleding te zien. In en aan het huis zijn tal van authentieke elementen bewaard gebleven. Er zijn plannen om de presentatie uit te breiden met het verhaal over de stamvader De Hullu, een hugenoot die in de zeventiende eeuw naar Zeeuws-Vlaanderen vluchtte.

→ Rond het boerenerf

Oorlogsmuseum Switchback, Oostburg

Oorlogsmuseum Switchback vertelt het verhaal van de Tweede Wereldoorlog in West-Zeeuws-Vlaanderen. Het museum ontleent zijn naam aan de codenaam die aan de Canadese militaire operatie werd gegeven waarmee West-Zeeuws-Vlaanderen in oktober 1944 werd bevrijd. De collectie bestaat uit militaire objecten van zowel de Duitse bezetter als de Canadese bevrijders. Gereconstrueerde scènes, foto's en andere documenten illustreren de bevrijdingsoperatie van de geallieerden.

→ In de vuurlinie

Speel- en Bunkerpark Groede Podium

Ten noordwesten van Groede, op de plek waar in de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetter een bunkerdorp werd opgetrokken, is nu Speel- en Bunkerpark Groede Podium. Hier ervaren bezoekers hoe de Duitse soldaten leefden die hier gelegerd waren. De meeste bunkers zijn vrij toegankelijk en sommige hebben aan de buitenkant nog de schilderingen die destijds als camouflage dienden. In de voormalige Gewondenverzorgingsbunker is een expositie van bodemvondsten uit Stützpunkt Groede ingericht.

→ In de vuurlinie

Vuurtoren Breskens

De vuurtoren van Breskens is een rijksmonument. Dit hoge licht van de lichtenlijn voor de vaargeul Wielingen werd in 1868 ontstoken en is de oudste nog bestaande gietijzeren vuurtoren in Nederland. Binnen zijn vitrines met nautische erfgoedobjecten te zien, evenals bouwtekeningen van de vuurtoren en een kunstexpositie. Vlakbij de vuurtoren staat op de dijk de zwart-gele kardinale boei 'Frans Mol', een voorbeeld van de betonning op de Westerschelde en de Noordzee.

→ Kust en kor

4. Voorbeelden van koppelkansen

Binnen de chronologie van de Tijdreis door Sluis zijn ook tijdreizen te maken op basis van thema's die in verschillende musea terugkeren. Door zulke verhalen eruit te lichten en ze als vliegwiel te gebruiken voor het grotere geschiedenisverhaal kunnen bezoekers van de streek geënthousiasmeerd worden om verschillende musea aan te doen.

Als aanknopingspunt kan een thema worden gekozen dat een kenmerkende factor uit de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen uitlicht. Zo heeft het gebied een rijk verleden op het gebied van migratie en culturele uitwisseling. Ook is oorlog door de eeuwen heen een terugkerend element in de historie van de streek, evenals de dreiging van het water. Als een belangrijk gebied voor voedselproductie biedt ook het thema 'eten en drinken' kansen, of meer specifiek het thema zout (winning, handel, conservering, smaakversterker). Ook rond onderwerpen als wonen en kleding is in verschillende musea veel te vinden.

Hierna werk ik de thema's 'nieuwkomers', 'strijdtoneel' en 'eten en drinken' verder uit. In de marge staan de musea aangegeven die het betreffende onderdeel van het verhaal vertellen. Dit is indicatief, mogelijk zien meer musea op basis van hun collectie kansen om bij thema's aan te sluiten. Ook de getoonde afbeeldingen zijn indicatief. Deze voorbeelden zijn vingeroefeningen, bedoeld als inspiratie voor de volgende fase in dit project.

Cultuurforum

Het Belfort

Het Vlaemsche Erfgoed
Grote Kerk Groede
MuseumHuis 1912

Visserijmuseum

Nieuwkomers

Wanneer er kort voor het begin van de jaartelling Romeinse soldaten arriveren, wonen op de plek van het huidige West-Zeeuws-Vlaanderen Menapiërs. Het gebied wordt onder Romeins gezag gebracht, er ontstaat een Gallo-Romeinse cultuur, waarin delen van de inheemse cultuur en de nieuwe Romeinse cultuur samensmelten. Ook voeren de Romeinen muntgeld in waarmee in het hele Romeinse Rijk betaald kan worden. Afgezien van de jagers/verzamelaars die in vroegere tijden als nomaden door het gebied trokken, zijn de Romeinen de eerste nieuwkomers in de Tijdreis door Sluis. Ook het vijftiende-eeuwse Sluis verwelkomt talloze vreemdelingen in de persoon van kooplieden en schippers uit het noorden, westen en zuiden van Europa. Een andere groep vreemdelingen doet in die tijden ook Aardenburg aan. Devote bedevaartgangers vereren er tussen de dertiende en zestiende eeuw Maria. Na de Tachtigjarige Oorlog, waarin veel land onder water wordt gezet en het grootste deel van de inwoners wegtrekt, vestigen zich hier migranten uit de kuststrook vanaf de Zuid-Hollandse eilanden tot Noord-Frankrijk. Ook voor hugenoten en geloofsvluchtelingen uit Salzburg is West-Zeeuws-Vlaanderen een toevluchtsoord. Hun familienamen en tradities zijn nog altijd herkenbaar in de streek. Vlaamse landarbeiders vinden werk op de grote boerenbedrijven. Na de onafhankelijkheid van Indonesië in 1951 worden in vier woonoorden in West-Zeeuws-Vlaanderen Molukse militairen met hun gezinnen ondergebracht. In diezelfde tijd belandt nog een andere groep vreemdelingen in Breskens. Vissers van Texel, Wieringen en Urk komen op haring vissen in de Noordzee. Sommige wonen maandenlang met hun gezin in het dorp.

Van boven naar beneden:

Bronzen as of dupondius van Tiberius (Cultuurforum)

Kan uit Italië (Het Belfort)

Lutherse kerk in Groede

Cultuurforum
Het Belfort
Het Bolwerk

Visserijmuseum
Switchback

Groede Podium

Strijdtoneel

West-Zeeuws-Vlaanderen is in het verleden veelvuldig het toneel van krijgsgeweld. Je kunt een lange lijn trekken vanaf de Romeinse tijd en de invallen van Germaanse stammen, via Vikingaanvallen, de Zeeslag bij Sluis (1340), de Opstand tegen de Spaanse koning (1568-1648), verscheidene Franse invallen in de eeuwen daarna – met onder meer de Berenning van Aardenburg in 1672 –, de Franse inval in 1794 en daaropvolgende inlijving, de Belgische Opstand, naar ten slotte de Tweede Wereldoorlog. De streek kampt al die tijd met de gevolgen van zijn strategische ligging aan zee en de Westerschelde – de vaarroute naar de belangrijke havenstad Antwerpen – en het feit dat hij eeuwenlang als bufferzone van de Republiek dan wel grensstreek fungeerde. Vanwege de strategische ligging wordt het gebied uitgerust met belangrijke verdedigingswerken, zoals het castellum in de Romeinse tijd, de middeleeuwse kastelen aan het Zwin, de vestingsteden, de Staats-Spaanse Linies en de Atlantikwall.

Van boven naar beneden:

Model van een Romeinse soldaat (Cultuurforum)

Spaanse helm (Het Bolwerk)

Munitiebunker Stützpunkt Groede (Groede Podium)

Cultuurforum

Het Belfort

Het Vlaemsche Erfgoed
Het Klinket
MuseumHuis 1912

Visserijmuseum

Eten en drinken

West-Zeeuws-Vlaanderen heeft een rijke geschiedenis als het gaat om eetcultuur en de productie van en handel in etenswaren. Terwijl er al kleinschalig landbouw wordt beoefend en vis wordt gevangen, worden vanaf de Romeinse tijd in de handelsknooppunten Aardenburg en later ook Sluis talloze producten van elders uit Europa aangevoerd. De Romeinen introduceren granen, groenten, kruiden, fruit en dieren als kippen en konijnen. Door contacten met andere regio's belanden hier bijvoorbeeld ook olijven, amandelen, wijn en rozijnen. Omgekeerd brengt het gebied zelf vissaus (garum en allec) en Menapische hammen voort, waarvan tot in Rome wordt gesmuld. Ook de zoutproductie is dan belangrijk. De middeleeuwse keuken in het welvarende Sluis bevat evenzeer exotische vruchten, zoete wijn en specerijen. Dit geldt overigens voor de keuken van de welgestelden, want de gewone bevolking eet een veel eenvoudiger maaltijd. In de zeventiende eeuw groeit West-Zeeuws-Vlaanderen uit tot een modern akkerbouwgebied en wordt er veel tarwe verbouwd. Ook wordt op de boerderijen boter gemaakt. Terwijl er langs de kust al eeuwen kleinschalig wordt gevist, komt aan het eind van de negentiende eeuw in Breskens de beroepsvisserij tot ontwikkeling. Aanvankelijk wordt er voornamelijk op garnalen gevist.

Van boven naar beneden:

Bakkerij (Het Vlaemsche Erfgoed)

Aan tafel (MuseumHuis 1912)

Schaalmodel van Bressiaans vissersschip BR 1 (Visserijmuseum)

5. Aansluiting bij andere erfgoedlijnen

De verhaallijn voor Tijdreis door Sluis sluit op alle onderdelen aan bij de reeds ontwikkelde Zeeuwse Erfgoedlijnen (2019) en de verhaallijnen voor het Unesco Geopark Schelde Delta (2021). Onderling zijn deze erfgoed-/verhaallijnen eveneens met elkaar verbonden. Daarmee ontstaan kansen om met het verhaal van West-Zeeuws-Vlaanderen aan te sluiten bij een netwerk van provinciale en interregionale/internationale verhaallijnen. Enerzijds vormt de Tijdreis door Sluis een verdieping van deze lijnen op regionale schaal, anderzijds versterkt de Tijdreis het onderscheidend karakter van deze regio binnen het netwerk.

Hieronder volgt een overzicht op welke andere erfgoedlijnen de hubs van de Tijdreis door Sluis aansluiten.

Haaien en mammoeten

Zeeland: Schorren, slikken en polders
Geopark: Tussen oerland en mensenhand
Beide lijnen gaan over de ontstaansgeschiedenis van het landschap van respectievelijk Zeeland en het Schelde-estuarium.

Romeinen aan de Noordzee

Zeeland: Poort naar de wereld + Sterk Zeeland
Geopark: Poort naar de wereld + Bestreden gebied
De lijn 'Poort naar de wereld' kijkt naar respectievelijk Zeeland en het Schelde-estuarium als een gebied van verbindingen, met name als knooppunten van handel en culturele uitwisseling.
De lijnen 'Sterk Zeeland' en 'Bestreden gebied' zoomen met name in op de strategische betekenis van de ligging aan de Noordzee en het mondingsgebied van de Schelde, de reden waarom er in het verleden vaak zo hard is gevochten om dit gebied.

Wereldsteden aan het Zwin

Zeeland: Poort naar de wereld + Heren en kerken
Geopark: Poort naar de wereld
In de lijn 'Heren en kerken' staan religie en macht centraal, met name de invloed van kerk en wereldlijk bestuur.

Wallen, forten en linies

Zeeland: Sterk Zeeland + Strijd tegen het water
Geopark: Bestreden gebied
De lijn 'Strijd tegen het water' gaat niet alleen over de rampzalige gevolgen van stormvloeden, maar ook over wat de mens zelf door militaire inundaties heeft aangericht.

Rond het boerenerf

Zeeland: Zwarte schuren en stoere paarden
Geopark: Bestaan en werken
De lijnen 'Zwarte schuren en stoere paarden' en 'Bestaan en werken' gaan over het leven en werken op het platteland, in het bijzonder de landbouw.

In de vuurlinie

Zeeland: Sterk Zeeland
Geopark: Bestreden gebied

Kust en kor

Zeeland: Zilt en zoet + Nieuw Zeeland
Geopark: Zilt en zoet
De lijnen 'Zilt en zoet' gaan over het culinaire verleden en belichten hoe respectievelijk Zeeland en het Scheldegebied functioneerden als een productiegebied van eten en drinken.
De lijn 'Nieuw Zeeland' verhaalt over de moderne bedrijvigheid in het veranderende Zeeuwse landschap.

6. Verder lezen

Literatuur

De publicaties van de Heemkundige Kring West-Zeeuws-Vlaanderen zijn een rijke bron voor informatie over alle aspecten van de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen. Hieronder een greep uit de belangrijkste overige literatuur.

André Bauwens, Leo Ducheine, Frans Meijaard (samenst.), *Bevreesd bevrijd. West-Zeeuws-Vlamingen over de bevrijding*, Aardenburg 2005.

André Bauwens en Geert Stroo (red.), *De ketens verbroken. Aspecten van de bezetting en bevrijding van West-Zeeuws-Vlaanderen, 1940-1945*, Aardenburg 2019.

Wim De Clercq, Jan Trachet en Maxime Poulain, De Zwinsteden: een maritieme microkosmos in middeleeuws Vlaanderen, in: Nadia Bouras, Jan Hein Furnée, Hilde Greefs, Jelle Haemers, Manon van der Heijden en Anne-Laure Van Bruaene (red.), *Wereldsteden van de Lage Landen: stadsgeschiedenis van Nederland en België*, Amsterdam/Antwerpen 2025, p. 41-48.

P.J. van Cruyningen, *Behoudend maar buigzaam. Boeren in West-Zeeuws-Vlaanderen, 1650-1850*, Aardenburg 2000.

Jeanine Dekker, Katie Heyning, Han van den Broeke, Wim van der Heijden en Liza van der Heijden-van der Werff, *De Zeeuwse streekdrachten 1800-2000*, Zwolle/Kleverskerke 2005.

Robert van Dierendonck, Romeinse tijd, in: Paul Brusse en Peter Henderikx (red.), *Geschiedenis van Zeeland, deel I: prehistorie – 1550*, Zwolle/Utrecht 2012, p. 42-55.

Lo van Driel, De Franse vluchtelingen in West-Zeeuws-Vlaanderen; hun assimilatie en taalgebruik, in: *Archief KZGW* 2011, p. 53-72.

Tobias van Gent en Hans Sakkers, *Slag om de Schelde 1944. De beslissing in de strijd om West-Europa*, Bergschenhoek 2019.

Tobias van Gent en Hans Sakkers, *In Zeeland werd doorgevochten. De slag om de Schelde 1940*, Goes 2025.

M.K.E. Gottschalk, *Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen, deel I-II*, Dieren 1983.

Grote kerk Groede toen & nu, Groede 2017.

Robert M. van Heeringen, Peter A. Henderikx en Alexandra Mars (red.), *Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland*, Goes/Amersfoort 1995.

B. Hillewaert, Vreemde eenden in de bijt; importaardewerk in de Zwinstreek, in: *Nehalennia* 95 (1993), 38-48.

Hans Jongepier, Land en water, in: Paul Brusse en Peter Henderikx (red.), *Geschiedenis van Zeeland, deel I: prehistorie – 1550*, Zwolle/Utrecht 2012, p. 25-30.

Hans Jongepier, Prehistorie, in: Paul Brusse en Peter Henderikx (red.), *Geschiedenis van Zeeland, deel I: prehistorie – 1550*, Zwolle/Utrecht 2012, p. 31-41.

J. Jongepier, *Zeeland in de prehistorie*, Middelburg 1995.

Peter Kouwenhoven, *De vuurtoren van Breskens*, Breskens 2022.

A.M.J. de Kraker (red.), *De Westerschelde, een water zonder weerga. Ontstaansgeschiedenis en kaartbeeld, havens, handel en scheepvaart, verkeer, verdronken dorpen, oorlog en verdedigingswerken, natuur en milieu en andere aspecten van de Westerschelde*, Kloosterzande 2002.

P. Stockman en P. Everaers, *'Versterckt Zeeland'*, Middelburg 2000.

M.H. Wilderom, *Tussen afsluitdammen en deltadijken, deel IV: Zeeuwsch-Vlaanderen*, Vlissingen 1973.

Jan P. Zwemer, *Zeeland 1945-1950*, Vlissingen 2000.

Jan P. Zwemer (red.), *Zeeland 1950-1965*, Vlissingen 2005.

Digitale bronnen

blog https://www.hoogtijlaagtij.ugent.be/

www.museumswitchback.nl/historie

www.scheldedelta.eu

Arco Willeboordse, Geschiedenis van westelijk Zeeuws-Vlaanderen: www.zwinstreek.eu/196-geschiedenis/sluis/inleiding-arco-willeboordse

www.zeeuwseankers.nl

websites van de betreffende musea

Colofon

Samenstelling: dr. Jeanine Dekker | Inhistory

November 2025

Dit rapport werd opgesteld in opdracht van de Stichting Gastvrij Zeeuws-Vlaanderen i.s.m. de Vereniging Musea West-Zeeuws-Vlaanderen.

Inhistory
Papisland 9
4337 CX Middelburg
jd@inhistory.nl
www.inhistory.nl

Vormgeving: Jan van Broekhoven | Broekvorm